

Blocs Rulz Jarabo, al barri del Cabanyal. A sota, placa d'un bloc d'habitatges de promoció pública.

València, la cara B d'una ciutat

Ara que la ciutat de València viu l'esplendor urbanística, que té la Ciutat de les Arts i les Ciències com a emblema i marca d'exportació, els fotògrafs Jose Maria Azkàrraga i Juan Peiró han posat èmfasi en una altra cara de la ciutat, la València menys turística i monumental, més desconeguda i obrera. Una part substancial del paisatge de la ciutat que, de moment, no és inclosa en les visites ni guies municipals, ni tampoc en l'itinerari diari dels viatjants del bus turístic que cada dia la recorren. Durant un any s'han dedicat a fotografiar els grups d'habitatges obrers que es dreçaren a la ciutat a l'acabament de la Guerra Civil, promoguts pel règim franquista com a solució d'urgència per a mitigar els problemes de falta d'habitatge. "L'objectiu –diu Azkàrraga– era documentar des del punt de vista fotogràfic el conjunt de grups construïts a València i anomenats de 'promoció pública' o 'renda limitada' que es van fer entre els anys 1939 i 1962, abans del boom constructiu dels 60." Amb noms d'inspiració franquista, de caràcter religiós o geogràfic, aquests grups d'habitat-

Una exposició de fotografies ens mostra el rostre menys turístic de la ciutat de València a través de l'arquitectura de la postguerra i l'habitatge obrer.

ges anaren assenyalant la cartografia urbana de la ciutat per a posar remei als problemes d'habitatge de la postguerra. L'augment demogràfic a causa de l'arribada de població refugiada, les seqüeles de la destrucció bèl·lica, una construcció sota mínims i un panorama general marcat pel *xabolisme* i l'amuntegament són algunes de les causes d'aquesta necessitat constructiva per part de l'estat. Un paisatge social cada vegada més crític que obligà el nou règim vencedor a fer funcions de pro-

JOSE MARÍA AZKÁRRAGA

A l'esquerra, a dalt, pati del carrer de Felip Rinaldi, al barri de Torrefiel, amb parets escrostonades i roba estesa a la façana, a peu de carrer. Al costat, grup d'habitatges Generalísimo Franco. A sota, a l'esquerra, grup Fet y de las Jons; es tracta d'un dels primers grups d'habitatges, construït l'any 1941. Al costat, grup de la Vergé dels Desemparats, a l'avinguda del Cid.

JUAN PEIRÓ

JUAN PEIRÓ

motor i constructor d'habitatges, tot i que l'estat franquista feu de la política d'habitatge més un argument ideològic que no la recerca d'una solució real del problema. Al cap i a la fi, el dret a l'habitatge mai no fou reconegut pel franquisme i calgué esperar la Constitució de 1978. "Aquesta arquitectura –assenyala Peiró– es la gran oblidada de les històries de l'arquitectura de la ciutat i a nosaltres ens interessava de reflectir, malgrat la modèstia arquitectònica, un tros de la ciutat, que forma part de la nostra vida quotidiana i que constitueix un període significatiu de la història contemporània."

Enmig d'una política oficial que rebutja tot allò que té caràcter de modernitat per les connotacions marxistes i republicanes i on els espais arquitectònics havien d'adequar-se al nou ordre ara projectat en l'arquitectura per defensar unes formes tradicionals i triomfalistes, aquests grups d'habitat-

ges assumeixen paradoxalment moltes de les formes *prohibides* i heretades del racionalisme republicà dels anys 30. Com assenyala el professor de la Universitat Politècnica de València, Fernando Gaja, que ha estudiat profundament aquest període, "la utilització dels referents internacionals, molt menystinguts, es manté i hi seran presents en aquesta època". "És en la qüestió tipològica –continua Gaja– on s'aprecia aquesta contradicció; si els llenguatges més castissistes o historicistes es reserven per als grups d'alt nivell, l'habitatge més barat rep tractaments de màxima simplicitat". "Aquests edificis –diu Azkàrraga– responen, pel que fa a l'estètica, a una mena de *racionalisme necessari*; molts dels arquitectes responsables de les noves edificacions, durant els anys de la República s'havien destacat amb edificis racionalistes i de concepció més lliure i dinàmica que el castissis-

me de l'època anterior." Després d'haver participat en diversos projectes lligats a la ciutat i a la defensa del seu patrimoni històric i ambiental, aquest treball marca la primera col·laboració entre tots dos fotògrafs. "A nosaltres –diu Peiró– ens agradava aquesta part del perfil de la ciutat, si vols més humil i pobre, però, per una altra banda, resultava molt colpidor i suggestiu a l'ull." El treball finalment ha quedat projectat en un conjunt de fotografies en blanc i negre que descobreixen l'horitzó menys conegut o celebrat de la ciutat. "El blanc i negre –diu Peiró–, per a aquest tipus de fotografies, és més dignificant perquè el color segurament hauria vulgaritzat aquest paisatge tan sensible." Un blanc i negre que revesteix les fotografies d'una estètica de signe neorealista no gens allunyada de les intencions inicials dels autors. "Per l'època i per la temàtica, la postguerra, la connotació neorealista no es podia

amb l'inequívoc nom de *Grupo de la Fet y la Jons* l'altre front urbanístic de la ciutat, molt lluny de la postal de disseny i els circuits turístics. La cara B d'un paisatge municipal que, per contra, es manifestarà en alguns altres punts del mapa local en una arquitectura neobarroca i ampul·losa tot esperant els primers signes de modernitat que començaran a projectar-se a final dels anys 50 amb el grup de Santa Maria Micaela, de Santiago Artal i el Col·legi Alemany. Un paisatge quasi fantasmal ara a les fotografies d'Azkàrraga i Peiró, intensificat per l'absència de presència humana, i la pròpia imatge dels edificis, molt sovint desoladora, símbol d'un creixement urbanístic en què, com assenyala l'historiador Fernando Gaja, "primer era l'habitatge i després l'urbanisme". "Un panorama –diu Gaja– que contrasta amb la situació actual, perquè si a l'autarquia la perifèria podia descriure's com un àrea d'habitatge sense urbanització, avui, en aquesta etapa que podem anomenar de *neodesenvolupament* o d'*hiperproducció* immobiliària podem

parlar d'una zona d'urbanització sense habitatge."

Amb l'arribada de la dècada dels 60 i en un nou context econòmic, la construcció d'habitatges passa a ser menada per la iniciativa privada. La construcció pública cada vegada serà més testimonial. És el cant de cigne d'una època, la fi de la construcció en massa de l'habitatge de caràcter social. És també el símbol del fracàs d'un règim que s'havia proposat de construir una *arquitectura nova* com el nou ordre que defensava. Ni l'arquitectura oficial ni l'arquitectura social, per motius diferents, no aconseguiran els objectius somiats pels ideòlegs franquistes. Si l'arquitectura oficial veurà que a poc a poc s'esvaeixen les seues aspiracions en crear un *estil nou* i genuïnament *espanyol*, l'arquitectura obrera exemplificada en l'habitatge social tampoc no solucionarà el dèficit d'habitatges obrers. Només els constructors sabran aprofitar el moment i enriquir-se gràcies a unes subvencions, paradoxalment, d'origen públic.

Carles Gámez

ocultar i d'alguna manera plàsticament ens uneix als treballs que s'han fet en aquest camp en la fotografia espanyola contemporània", diu Azkàrraga.

L'exposició, que es pot veure a la galeria Railowsky de València, assenyala des de la primera fotografia del grup d'habitatges construït el 1941 i

Trossos i mossos

Alfons Llorenç

Vares

Anaven –van!– per tots i totes. Esborrar, agranar, suprimir, extirpar. La consigna, liquidar; el projecte, reduir al no-res; l'objectiu, el genocidi. L'extermini d'un país. Destruir les lleis, les institucions, l'estructura i la xarxa administrativa, la moneda, la defensa, la política internacional, fins a arribar a la "imposició y mudanza de costumbres". Però aquells conquistadors per la força bruta, en ocupar-nos no en tenien prou: ho volien –ho volentot. Esborrar, fins i tot, els noms de les nostres magistratures –"que aun el nombre de estos oficios quede sepultado en el olvido"– i els signes d'autoritat, inclosos els, aparentment, més insignificants.

A l'arxiu municipal de la Font de la Figuera s'ha custodiat el document de les "nuevas disposiciones con que se regirá el reino de Valencia (por) la unión hecha al de Castilla", signat a València fa 300 anys, l'11 de gener de 1708, per l'invasor

La Font de la Figuera.

castellà Rodrigo de Cepeda –amb carrer al cap i casal–, "olor de la Real Chancillería". Prohibeix les formes més democràtiques de governar: "No ha de haber concejos abiertos, que antes se llamaban generales, donde se junta todo el pueblo, prohibidos severamente por las leyes de Castilla." Mana i ordena que "no han de usar de los nombres antiguos de Jurados en Cap, Bayles y otros, sino que deben ya intitularse como en Castilla". En

conseqüència, "no han de usar ya de las insignias antiguas si no es de las varas altas, casi iguales a la estatura del alcalde". Oblidar per a substituir per imposicions estrangeres. Els nostres alcaldes, botiflers, es veien ridículs amb els bastonots castellans i, a partir de 1812, recuperaren el senyal de protecció dels dèbils i de la sobirania: "El batlle de Son Servera, / quan du sa vara en ses mans, / homes casats i bergants / els fa anar amb sos peus més plans / que qualsevol rotlo d'era".